

Ćwierćwiecze Komisji Lituanistycznej. Pogranicza Wielkiego Księstwa Litewskiego (Warszawa 27-28 września 2016 r.)

W dniach 27-28 września 2016 r. miała miejsce XXV konferencja Komisji Lituanistycznej przy Komitecie Nauk Historycznych PAN. Wzorem lat poprzednich zorganizowana była ona w Warszawie w budynku Instytutu Historii PAN położonym na Rynku Starego Miasta. Tegoroczną edycję zatytułowano *Pogranicza Wielkiego Księstwa Litewskiego*.

To już 25 raz historycy z Polski, Litwy, Ukrainy, Białorusi, Rosji i Niemiec spotykają się by wymienić informacje o prowadzonych badaniach nad Wielkim Księstwem Litewskim. W tym roku zaprezentowano 17 referatów, a co niezwykle istotne tylko pięć wystąpień było wygłoszonych przez badaczy z Polski, resztę stanowili Litwini (4), Ukraińcy (3), Białorusini (2), Rosjanie i Niemcy (1). Ta różnorodność głosów jest ważną zaletą, konferencja stanowi pas transmisyjny wymiany poglądów, ale również wspólnego ucierania spojrzenia na twór jakim było Wielkie Księstwo Litewskie. Na minus należy zaliczyć fakt, że wszystkie polskie referaty były afiliowane przez badaczy warszawskich. Jest to pierwsza taka sytuacja, przynajmniej od 2007 r. kiedy rozpocząłem coroczny udział w tych konferencjach.

Komisja lituanistyczna jest szczególną konferencją nie tylko z uwagi na przedmiot badań i w pełni międzynarodowy charakter. Jest to jedna z niewielu naukowych imprez, która ma zdecydowanie więcej uczestników niż prelegentów. W tym roku było to około 60 osób przy, powtórzę, 17 referatach. Istnieje stała grupa osób zajmujących się Wielkim Księstwem Litewskim, które rokrocznie są obecne na konferencji. Jak zawsze, tak i w tym roku uczestnikami byli m.in. profesorowie: Urszula Augustyniak, Ewa Dubas-Urwanowicz, Jūratė Kiaupienė Tomasz Kempa, Zigmantas Kiaupa, Henryk Lulewicz, Krzysztof Pietkiewicz, Andrzej Rachuba, Jan Tęgowski, Henryk Wisner oraz wielu młodszych badaczy. Warto podkreślić, że w dobie radykalnego wzrostu opłat konferencyjnych, organizatorzy Komisji Lituanistycznej starają się przygotować obrady bez przerzucania jakichkolwiek kosztów na rzecz uczestników. Warto również podkreślić, że na Komisji Lituanistycznej aktywnie uczestniczy, bynajmniej nie tylko na rozpoczęciu konferencji, dyrektor IH PAN prof. Wojciech Kriegseisen. To rzadki obecnie w środowisku naukowym przykład autentycznego angażowania się władz w tworzonym przedsięwzięciu.

Wśród tych superlatywów dla organizatorów, warto jednak dodać zastrzeżenie – strona internetowa Komisji Lituanistycznej¹ jest właściwie „martwa” – ostatni wpis dotyczy planu konferencji ... na 2015 r. Na szczęście na Facebooku znajduje się strona Lithuano-Polonica, prowadzona przez Wiolettę Pawlikowską-Butterwick, gdzie znajduje się m.in. program konferencji, a nawet fotorelacja z obrad². Być może na przyszłość warto byłoby nagrywać przynajmniej kilka wystąpień i umieszczać je w na platformach typu *Youtube* wraz z tłumaczeniem na kilka podstawowych języków używanych przez lituanistów.

Całość rozpoczął przewodniczący komisji prof. Andrzej Zakrzewski, który witając wszystkich zebranych, w szczególny sposób zwrócił się do prof. Henryka Wisnera, który był pomysłodawcą tej wieloletniej konferencji, ten jednak przyznał autorstwo koncepcji Juliuszowi Baradachowi...

Następnie Wioletta Pawlikowska-Butterwick zaprezentowała nowe czasopismo – „Rocznik Lituanistyczny”³. Jego zadaniem jest publikowanie m.in. artykułów wygłaszanych na komisji ale ma szerszą formułę i przyjmuje teksty dotyczące Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego spuścizny⁴. W toku dyskusji prof. Wojciech Kriegerseisen zwrócił uwagę na konieczność publikowania nie tylko recenzji w wymiarze krytycznym, ale i prezentacji badań naukowców litewskich z uwagi na znaczną barierę językową.

Przechodząc do omówienia referatów, na wstępie podkreślę, że wielokrotnie przypomniano koncepcję „ojca założyciela” – prof. Henryka Wisnera – mało dobrych referatów, a przy tym długie, bardzo dobre dyskusje. Taka i była ta konferencja. W 2016 r. poświęcona była ona pograniczom. Pierwsze cztery referaty zostały wyodrębnione w dział „Geografia”. Borys Czerkas z Kijowa mówił o problemach związanych z kształtowaniem się południowej granicy Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1362-1569. Wystąpienie ukazało specyfikę „luźnej” nieliniowej granicy, co wynikało z koczowniczego trybu życia i specyfiki państwowej ord tatarskich. Zainteresowanie wzbudziła m.in. kwestia miast stepowych lokowanych pod władztwem mongolskim. Idealnie w rozpoczętą tematykę wpasował się trzeci artykuł – Laimy Bucevičiūtė (Kowno) pt. *Regionalna specyfika pojęcia granic i pograniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego w XV-XVI w.*

¹ <http://www.kl.ihpan.edu.pl/index.php>.

² <https://www.facebook.com/Lithuano-Polonica-1692060567680122>; zob. <http://www.ihpan.edu.pl/aktualnosc/2043-xxv-konferencja-komisji-lituanistycznej-przy-komitecie-nauk-historycznych-pan>.

³ <http://www.ihpan.edu.pl/publikacje/czasopisma/2000-rocznik-lituanistyczny>.

⁴ Należy podkreślić, że w latach 2009-2011 z inicjatywy prof. Urszuli Augustyniak podejmowane były akcje wydawnicze stanowiące spuściznę po referatach wygłoszonych na Komisji Lituanistycznej. *Środowiska kulturotwórcze i kontakty kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do XIX wieku: materiały z XVII spotkania Komisji Lituanistycznej zorganizowanego przez Instytut Historii PAN, Instytut Historyczny UW i Instytut Historii Prawa UW w Warszawie 23-24 września 2008*, red. U. Augustyniak; Warszawa 2009; *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI-XVIII wieku, Materiały pokonferencyjne XVIII Komisji Lituanistycznej przy KNH PAN*, red. U. Augustyniak, A.B. Zakrzewski, Warszawa 2010; *Tradycja – metody przekazywania i formy upamiętnienia w państwie polsko-litewskim, XV-pierwsza połowa XIX wieku. Materiały pokonferencyjne XIX Komisji Lituanistycznej przy KNH PAN*, red. U. Augustyniak, Warszawa 2011.

Badaczka zwróciła uwagę na etapy zachodzących przemian dążących do linearnego ujęcia granicy ujętego w szereg licznych punktów granicznych. Podkreśliła, że najszybciej nowoczesne ujęcie granicy występowało na północy (Zakon Kawalerów Mieczowych, później księstwo Kurlandii i Semigalii) oraz na zachodzie (w szczególności Mazowsze). Natomiast inaczej sytuacja wyglądała na wschodzie oraz na południu. W dyskusji pojawił się wątek Podlasia, które jak zauważył prof. H. Lulewicz zostało sztucznie podzielone, jedną część inkorporowano do Korony pozostała zaś weszła w skład nowopowstałego województwa brzeskolitewskiego. Dwa kolejne referaty zaprezentowała Joanna Kunigielis (*Wielkie Księstwo Litewskie, rubież kultury zachodnioeuropejskiej czy pogranicze kultur? Podróż i spostrzeżenia Giblerta de Lannoy z ziem litewskich (1414 r.)* oraz Andrzeja Buczyło (*Zasięg osadnictwa ruskiego na Podlasiu i w powiecie brzeskolitewskim w świetle wizytacji cerkwi unickich w XVIII w.*). Podkreślić należy, że oba wystąpienia prezentowali młodzi polscy badacze – co pozwala mieć nadzieję na dalszy rozwój badań lituanistycznych w przyszłości. Zdecydowanie zabrakło prezentacji badań z historii kartografii – widoczna jest niestety ogromna strata i luka naukowa powstała po śmierci prof. Tadeusza Nowaka oraz prof. Stanisława Alexandrowicza. Należy mieć nadzieję, że to zagadnienie doczeka się godnych kontynuatorów.

Kolejny dział kończący pierwszy dzień obrad zatytułowany był *Społeczeństwo – polityka i tożsamość, wiek XVI-XVII*. Prezentację rozpoczęła Almut Bues referatem *Stosunki księcia Albrechta z litewską elitą władzy*. Z kolei relacje polsko-rosyjskie przedstawiło kolejnych dwóch młodych badaczy polskich – Marta Jaworska i Karol Żojdź. Pierwsza badaczka mówiła o sposobie przedstawienia Litwinów i Koroniarzy w gramotach i pismach z okresu dymitriad, które były adresowane do miast leżących w obrębie Carstwa Moskiewskiego. Referat był bardzo dobrze przygotowany, wydawało się jednak, że brakowało w nim podbudowy metodologicznej, m.in. można było wykorzystać zjawisko „językowego obrazu świata”, czyli stosowanej m.in. przez etnolingwistów i kognitywistów teorii, w której przyjmuje się założenie, że język stanowi interpretację rzeczywistości, poprzez ukształtowane sądy o świecie. Drugi z badaczy przedstawił polsko-litewsko-moskiewską komisję pokojową działającą na przełomie lat 1615 i 1616. Co istotne postawił kilka pytań i tez badawczych, zwrócił uwagę na fałszowanie w listach związanych z działalnością dyplomatyczną datami i miejscami nadania, przy czym jak sam podkreślił nie był w stanie wyjaśnić znaczenia tego zjawiska.

Tomasz Jaszczółt przedstawił referat dotyczący w całości ziemi podlaskiej. Mówił on mianowicie o starostwach podlaskich znajdujących się pod rządami królowej Bony w latach 1533-1555. Wśród bardzo wielu wydarzeń faktograficznych i skrupulatnie zgromadzonego materiału brakowało liczb, co jak podkreślił sam zainteresowany, wynika ze stanu zachowanej bazy źródłowej (m.in. brak inwentarzy). Operujemy więc nadal pewnymi ogólnymi ujęciami, nie

potrafimy natomiast podać nawet rzędu wielkości dochodów z tych starostw. Znając determinację badawczą referenta oraz prowadzone badania archiwalne, można sobie życzyć kolejnych odkryć dokumentów, które rzuciłyby nowe światło w tym aspekcie, w szczególności w oparciu o twarde dane liczbowe.

Wyróżniającym się wystąpieniem był referat Aliaksandra Kazakoŭ pt. *Migranci z Rusi Wschodniej w społeczeństwie Wielkiego księstwa Litewskiego: możliwości i problemy integracji (do połowy XVI w.)*. Zagadnienie to ma duży potencjał – dotyczy bowiem osób podejmujących decyzję o emigracji. Byli to zarówno władcy jak i kniaziowie, bojarzy, dzieci bojarzkie, niestety o innych grupach praktycznie brak danych, do czego odnoszono się podczas ożywionej dyskusji związanej z referatem. Badania Kazakoŭ doskonale współgrają z planami, aby temat Komisji Lituanistycznej za dwa lata (w 2018 r.) poświęcić Metryce Litewskiej i porównaniu jej z Metryką Koronną. Referat był bowiem w niemal całości oparty na analizie Metryki Litewskiej (wraz z tzw. kopią warszawską). Niestety badania te mimo, że fascynujące mają istotną wadę – nie można otrzymanych wyników zestawić z analogicznymi badaniami dotyczącymi migracji mieszkańców WKsL do Moskwy. Kwestia ta również była poruszana podczas dyskusji.

Drugiego, a zarazem ostatniego dnia konferencji, przygotowany został blok tematyczny zatytułowany *Spółczesność – religia i kultura, wiek XVI-XVIII*. Zagadnienie to rozpoczynał referat Leonida Tymoszenko z Drohobycza dotyczący sakralizacji miast WKsL i Ukrainy na podstawie toposu *w Bogu zbawionego grada*. Następnie jedna przedstawicielka z Federacji Rosyjskiej Margarita Korzo wygłosiła referat zatytułowany *O polskich źródłach kaznodziejstwa prawosławnego: pouczenie o sakramentach z Rytuałów Wielkiego Księstwa Litewskiego XVII w.* Z kolei Dzianis Liseichykau z Mińska przedstawiał problem rozmieszczenia narodowości w WKsL na podstawie materiałów generalnych wizytacji unickich. W dyskusji poruszony został problem interpretowania narodowości na podstawie wyznania, wydaje się jednak, że zagadnienia to z powodzeniem może być kontynuowane w dalszych szczegółowych badaniach. Problematykę religijną zamykał Ihor Skoczylas ze Lwowa, który zaprezentował pojęcie *Slavia Unita* w kontekście kultury pogranicza. Z zaprezentowaną koncepcją nie zgadzał się podczas dyskusji Leonid Tymoszenko, który dodatkowo poruszył kwestię prawosławia na terenie WKsL. Ostatnie trzy artykuły dotyczyły zagadnień związanych z szeroko pojętym mieszczaństwem. Zigmantas Kiaupa z Wilna wygłosił referat o współdziałaniu mieszczan i szlachty w dobie Sejmu Wielkiego w celu polepszenia pozycji prawnej stanu mieszczańskiego. Zagadnienie dotyczyło przede wszystkim sytuacji istniejącej w Kownie. Blisko związany, choć o szerszej podstawie źródłowej był referat Liudasa Glemży z Kowna zatytułowany *Plenipotenci miasta Kowna na sejmach Rzeczypospolitej drugiej połowy XVIII w.* Ostatnie wstąpienie należało do Aistė Paliušytė, która skupiła się na Białej Podlaskiej, a właściwie na organizacji znajdujących się tam warsztatów

artystycznych. W dyskusji podjęto zagadnienie trudności w rozgraniczeniu warsztatów rzemieślniczych od artystycznych.

Podsumowując, konferencja po raz kolejny spełniła z naddatkiem stawiane przed nią oczekiwania. Co się nie udało? Niewątpliwie po raz kolejny nie przekroczone w tematyce wystąpień granicy chronologicznej XVIII w. O ile pojawiają się już referaty dotyczące okresu średniowiecza, o tyle XIX stulecie nadal stanowi okres wyłączony z prac Komisji Lituaniistycznej. Zbyt mało było referatów *stricte* odnoszących się do pograniczy, czyli tematu przewodniego konferencji. Obrady XXV Komisji Lituaniistycznej podsumował przewodniczący – prof. Andrzej Zakrzewski, który docenił poziom merytoryczny, zdecydowanej większości wygłoszonych wystąpień. Wspólnie podjęto próbę nakreślenia problematyki najbliższych spotkań: w dniach 16-27 września 2017 r. odbędzie się XXVI konferencja Komisji Lituaniistycznej z tematem przewodnim *Wielkie Księstwo Litewskie: instytucje*, a w roku 2018 zjazd ma być poświęcony – jak proponowała to Wioletta Pawlikowska – Butterwick – Metryce Litewskiej.

Karol Łopatecki